

*Людмила Кравченко,
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
lutwins@ukr.net*

*Юлія Романюк
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
ularomanyuk@gmail.com*

ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ВУЛИЦЬ І ПРОВУЛКІВ У РОМАНІВСЬКОМУ РАЙОНІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У мовному ландшафті міст та сіл України почалися активні номінаційні процеси, викликані необхідністю перейменування внутрішньоміських об'єктів. Стаття присвячена назвам вулиць і провулків у Романівському районі Житомирської області до та після процесу декомунізації. У ній подано лексико-семантичні особливості урбанонімів, запропоновано тематичну класифікацію їх, з'ясовано провідні принципи та мотиви номінації перейменованих об'єктів.

Ключові слова: мовний ландшафт, власна назва, топонім, урбанонім, перейменування.

Людмила Кравченко, Юлія Романюк. ПЕРЕИМЕНОВАНИЕ УЛИЦ И ПЕРЕУЛКОВ В РОМАНОВСКОМ РАЙОНЕ ЖИТОМИРСКОЙ ОБЛАСТИ

В языковом ландшафте городов и сел Украины начались активные процессы номинации, вызванные необходимостью переименования внутригородских объектов. Статья посвящена названиям улиц и переулков в Романовском районе Житомирской области до и после процесса декоммунизации. В ней представлены лексико-семантические особенности урбанонимов, предложено тематическую классификацию, установлено ведущие принципы и мотивы номинации переименованных объектов.

Ключевые слова: языковой ландшафт, имена, топонимы, урбаноним, переименование.

Liudmyla Kravchenko, Yuliia Romaniuk. RENAMING STREETS AND ALLEYS IN ROMANIV DISTRICT OF ZHYTOMYR REGION

In the linguistic landscape of towns and villages of Ukraine the active nominating processes started, caused by the necessity to rename town objects. The article is dedicated to the names of streets and alleys in the territory of Romaniv district of Zhytomyr region before and after the decommunisation process. It presents lexical and semantic characteristics of urbanonyms and their thematic classification and reveals the key principles and motives of the nomination of renamed objects.

Keywords: linguistic landscape, proper name, toponym, urbanonym, renaming.

Одним із важливих питань української топоніміки останніх десятиліть є процес перейменування назв населених пунктів і назв внутрішньоміських об'єктів, що пов'язано зі здобуттям Україною державної незалежності і повним відходом від колишньої ідеології, яскраво втіленою й відбитою в назвах. Адже за часів УРСР ідеологічно-пропагандистський компонент в назвах міських об'єктів набув справді гіпертрофованого вигляду: було витворено такий собі «пантеон» діячів, чийми іменами потрібно було називати вулиці та майдани населених пунктів СРСР [9, с. 88]. І зміна таких назв відбувалася досить повільно й доволі проблематично, оскільки чинився опір з боку людей, вихованих на зразках комуністичної пропаганди. Тому наші вулиці, міста та села впродовж усіх років Незалежності й до останнього часу мали радянські назви. Лише після прийняття закону про декомунізацію в 2015 році [7] ситуація кардинально змінилася, а питання про перейменування стало актуальним, як ніколи. А якщо врахувати, що й сьогодні процес декомунізації має складний і суперечливий характер, дещо неоднозначно сприймається в суспільстві, то можемо говорити про суспільно-громадську та практичну цінність результатів нашого дослідження, мета якого – встановлення принципів і мотивів номінації перейменованих об'єктів на основі порівняльної характеристики їхньої тематичної класифікації до і після процесу декомунізації.

Матеріалом слугували зареєстровані на сайті Романівської районної державної адміністрації 99 назв вулиць та провулків, що декларували радянську ідеологію, та 99 їхніх перейменованих відповідників у 32 населених пунктах Романівського району Житомирської області [12].

У науці зростає інтерес до розвитку урбанонімної лексики як цілісної частини урбанонімного простору, так і невід'ємної складової мови загалом, особливо, якщо зважати на те, що цей клас онімів постійно зазнає змін. До питання номінації в топонімії та перейменувань зверталися неодноразово як наші лінгвісти (Д. Бучко [2], С. Вербич [4, с. 58–59], О. Галай [5], А. Мамалига [10]), так і закордонні (М. Влахова-Ангелова (Болгарія) [16], А. Мезенко (Білорусія) [11], Л. Подберезкіна (Росія) [13] та ін.). Зокрема принципи номінації в топонімії розглядав Д. Бучко [2, с. 70–72], принципи та критерії перейменувань – В. Лучик [8, с. 29–32], лексичну базу та способи творення урбанонімів – О. Галай [5]. Однак порівняльна характеристика урбанонімів Романівського району Житомирської області до та після процесу декомунізації ще не була предметом аналізу, що свідчить про новизну цього дослідження. І хоч під терміном *урбанонім* розуміють власну назву будь-якого внутрішньоміського об'єкта: вулиці, площі, парку, скверу, окремого будинку (театру, церкви, будинку культури), стадіону, кладовища та ін. [3, с. 184], ми зосередили свою увагу лише на назвах вулиць і провулків.

Урбаноніми формуються за мовними законами (утворюються відповідно до тих словотвірних типів та згідно з тими структурно-семантичними законами, які існують у мові) і здебільшого внаслідок позамовних чинників (є віддзеркаленням явищ національної історії та культури, зокрема уявлень жителів про певні реалії буття). Такі позамовні чинники, як громадська думка, суспільно-політична ситуація, рівень культури, історичні погляди тощо в процесі номінації внутрішньоміських об'єктів почасти мають вагомий вплив, а в оцінці процесу перейменування відіграють вирішальну роль [4, с. 58].

Тому вважаємо за доречне створити дві окремі тематичні класифікації: одну для урбанонімів, що позначилися впливом радянської політики та ідеології, й другу для урбанонімів національного характеру, що з'явилися зараз внаслідок перейменування перших. Беручи за основу тематичну класифікацію П. С. Долганова [6, с. 143] й зважаючи на лексико-семантичні та мотиваційні ознаки онімів, розподілимо урбаноніми Романівського району радянського періоду, що підлягали заміні, на шість груп.

1. Адресні урбаноніми, що мають мілітарний характер, тобто назви вулиць, присвячені радянським воєначальникам, героям війн, революцій, партизанам: *вул. Чапаєва*, *вул. Зої Космодем'янської*, *вул. Котовського*. Їх 38 одиниць, що становить 38% від загальної кількості.

2. Назви вулиць, присвячені комуністичним політичним діячам: *вул. Леніна*, *вул. Карла Маркса*, *вул. Домбровського* (Ярослав Домбровський – головнокомандувач збройних сил Паризької Комуні), *вул. Димитрова* (Георгій Димитров – болгарський комуністичний діяч), *вул. Тельмана*. Їх 35 одиниць (35%).

3. Назви вулиць, що підкреслювали сутність панівного на той час політичного режиму: *вул. Чекістів*, *вул. Радянська*, *вул. Комінтерна*, *вул. Комсомольська*, *вул. Червоноармійська*. Їх 10 одиниць (10%).

4. Назви вулиць, присвячені політичним подіям: *вул. Жовтнева*, *вул. Паризької Комуні*, *вул. 30-річчя Жовтня*, *вул. 50-річчя Жовтня*, *вул. 70-річчя Жовтня* – 8 одиниць (8%).

5. Назви вулиць, присвячені відомим радянським діячам науки, культури та мистецтва: *вул. Горького*, *вул. Островського*, *вул. Гайдара* – 5 одиниць (5%).

6. Назви вулиць, що забезпечують інтернаціоналізацію ідеї просторової єдності українського та російського народів: *вул. Московська* – 1 одиниця (1%).

Як бачимо, більшість вулиць Романівського району радянського періоду, що підлягала перейменуванню, отримала свої назви на честь радянських воєначальників, героїв війн, революцій, партизан, політичних діячів та сподвижників світового руху комуністичного спрямування.

Процес перейменування подібних урбанонімів після 1991 року, на думку дослідників, здійснювався з урахуванням статусу вулиці й поєднував у собі дві стратегії – відновлення

первісних назв та увіковічення пам'яті борців за незалежність України [10, с. 22–23]. Проаналізувавши назви перейменованих об'єктів Романівського району після введення в дію закону про декомунізацію, можемо стверджувати, що в перейменованих урбанонімах складової масової політичної пропаганди та агітації уже немає, на відміну від їхніх попередників. Це видно з класифікації перейменованих об'єктів, здійсненій із врахуванням доробку відомих лінгвістів [8, с. 29–32; 14, с. 172–180; 6, с. 142–146]. Вона нараховує вісім груп, поданих нижче в порядку зменшення кількості онімів.

1. Орієнтаційно-просторові урбаноніми, які вказують на значення вулиці в межах конкретного села чи селища, на адміністративні особливості населеного пункту, на об'єкти громадського, суспільного, виробничого значення, що розташовані на цій вулиці, на напрямок руху до іншого населеного пункту чи позначають інші орієнтаційно-просторові особливості, зокрема колишні мікротопоніми, які були на цій території: *вул. Центральна, вул. Банкова, вул. Перша, вул. Шкільна, вул. Монастирська, вул. Медична, пров. Медичний, пров. Замковий, вул. Південна, вулиці Жовтобрідська, Вільшанська, Мар'янівська* (вказують на напрямок руху до сіл *Жовтий Брід, Вільха, Мар'янівка*), *вул. Зелених Хутір* (це колись був мікротопонім селища Миропіль). Загалом таких урбанонімів 26 одиниць, що становить 26% від усіх перейменовувань.

2. Урбаноніми, що відображають фізико-географічні особливості місцевості (вказують на рельєф, екосистему), позначають історико-етнографічний ареал або спеціально обмежені природні й штучні території: *вул. Лісова, вул. Польова, пров. Польовий, пров. Луговий, вул. Прибережна, вул. Паркова, вул. Садова, вул. Поліська*. Таких урбанонімів 19 одиниць (19%).

3. Урбаноніми, що відображають морально-етичні цінності, які, на думку мешканців селища, є пріоритетними складовими в житті людини й громадянина: *вул. Миру, вул. Злагоди, вул. Дружби, вул. Свободи, вул. Привітна, пров. Добросусідський* – 15 одиниць (15%).

4. Урбаноніми-персоналії, присвячені видатним діячам української культури, науки, мистецтва, національним героям, представникам інших національностей, які мають стосунок до зазначеного району чи населеного пункту: *вул. Т. Шевченка, вул. Лесі Українки, вул. Б. Хмельницького, вул. Івана Шеремета* (Іван Шеремет народився в Житомирській області, Герой Радянського Союзу, загинув під час Другої світової війни), *пров. С. Гамченка* (Сергій Гамченко – видатний український археолог, досліджував пам'ятки трипільської культури на територіях Житомирської області), *вул. Віля Надводнюка* (Віль Надводнюк – місцевий письменник, історик, автор книги «Романівщина: історичний нарис»), *вул. Графа Ілінського та пров. Графа Ілінського* (Август Йосип Ілінський народився в селищі Романів, отримав титул графа Австрійського та Російського, був маршалком шляхти Чуднівської та Житомирської, статським радником протягом 1838–1841 років), *вул. А. Кренца та пров. А. Кренца* (Адольф Кренц – німець, керівник місцевої окупаційної управи протягом 1942–1943 років, врятував селище від спалення, а селян від масового розстрілу), *вул. С. Лялевича* (С. Лялевич народився в селищі Романів, був учасником АТО, у 2015 році посмертно нагороджений орденом «За мужність» III ступеня). Таких урбанонімів 15 одиниць (15%).

5. Урбаноніми, що декларують національно-історичні цінності (відображають знакові події в житті українського народу та здобутті державності Україною, знакові соціальні явища): *вул. Соборна, вул. Небесної сотні, пров. Небесної сотні, вул. Козацька, вул. Героїв Чорнобиля, вул. Героїв Мирополя, пров. Руський Вал* – 8 одиниць (8%).

6. Флоронімі урбаноніми, які походять від назв рослин: *вул. Вишнева, пров. Калиновий*. Усього 6 одиниць (6%).

7. Урбаноніми, що отримали свої назви за явищами природи: *вул. Сонячна, пров. Сонячний, вул. Весняна, вул. Зоряна* – 6 одиниць (6%).

8. Урбаноніми, пов'язані з професійною діяльністю людини та технічним прогресом: *вул. Залізничників, вул. Кришталева, вул. Смарагдова, вул. Прогресівська* – 4 одиниці (4%).

Порівняльна характеристика двох класифікацій показала, що актуальним і новим (порівняно з радянською добою) стає принцип називання вулиць за їхніми орієнтаційно-

просторовими характеристиками та фізико-географічними особливостями місцевості, що засвідчує звернення до адресних та інформативних функцій топонімів. Назва – це передусім повідомлення про географічне розташування об'єкта в просторі, і таким чином кожен об'єкт сам стає носієм певної інформації. Варто зазначити, що фізико-географічний критерій був одним з найпродуктивніших в українській топонімії дорадянського періоду [8, с. 30; 9, с. 87]. А відновлення назв за фізико-географічним й орієнтаційно-просторовим критеріями є найбільш оптимальними шляхами для відродження автентичної топонімної системи України, що не створює причин для виникнення протиріч та конфліктів у суспільстві [8, с. 30–31]. Урбаноніми таких типів є об'єктивними, оскільки відображають неупереджене ставлення до різних топонімів, у яких природно представлені реальні властивості денотата й пов'язані з ним явища, що були актуальними на час виникнення об'єкта й залишаються такими сьогодні. Саме таким шляхом пішли в Болгарії, повертаючи колишні назви вулицям Софії [16, с. 242–243].

Нова ознака в номінації урбанонімів – орієнтація на морально-етичні цінності, які сприймаються суспільством, як позитивні та необхідні, і які свідчать про актуалізацію естетичної функції топонімів. До урбанонімів з адресною та естетичною функцією також можна зарахувати назви вулиць, що відтворюють рослинний світ та явища природи.

Вагомим критерієм для надання назв декомунізованим об'єктам є здатність нової назви зафіксувати визнання загальнолюдських і національних моральних цінностей. Сучасні мешканці Житомирщини мають на меті через урбаноніми показати ставлення до духовної сфери української та світової культури, передати національно-історичну цінність певних подій та територій, на відміну від намірів увіковічнити окрему особу за радянської доби. Подібні тенденції були помічені й у попередніх перейменуваннях українських топонімів. «Якщо говорити про ідеологізацію топонімії, то вона залишилася в минулому. І хоч рівень політизації нашого суспільства нині навряд чи можемо вважати низьким, ... спостерігається тенденція до заміни штучно присвоєних раніше суспільно-політичних назв нейтральними» [1, с. 7].

Особливої уваги заслуговують урбаноніми-персоналії, бо саме такі оніми радянського періоду й підлягали перейменуванню. Зіставна кількісна характеристика їх подана в таблиці 1.

Таблиця 1

Урбаноніми-персоналії радянської доби та сучасні перейменування

Тематична група	Урбаноніми-персоналії радянської доби	Кількість, %	Урбаноніми-персоналії після декомунізації	Кількість, %
мають мілітарний характер	<i>вул. Ватутіна, вул. Щорса, вул. Фрунзе, вул. Будьоного, вул. Пархоменка, вул. Вакуленчука,</i>	38 (38%)	<i>вул. Миколи Касянчука, вул. Івана Шеремета, вул. Б. Хмельницького, вул. та пров. А. Кренца, вул. С. Лялевича</i>	6 (6%)
присвячені політичним діячам	<i>вул. Дзержинського, вул. Петровського, вул. Кірова, вул. Свердлова, вул. Крупської, вул. Р. Люксембург</i>	35 (35%)	<i>вул. та пров. Графа Глінського (зараховуємо умовно до цієї категорії, оскільки граф був маршалком шляхти та статським радником)</i>	2 (2%)
присвячені діячам науки та культури	<i>вул. Горького, вул. Островського, вул. Гайдара</i>	5 (5%)	<i>вул. Шевченка, вул. Лесі Українки, вул. С. Гамченка, вул. Віля Надводнюка</i>	7 (7%)

Кількість урбанонімів-персоналії в радянських назвах порівняно з сучасними зменшилася з 78% до 15%. Їх тематичний розподіл також зазнав докорінних змін. Такої категорії, як назви вулиць на честь політичних діячів, немає серед сучасних урбанонімів. А назви мілітарного характеру теж суттєво зменшилися з 38% до 6% й якісно змінилися: зараз це назви вулиць на честь воєнків, загиблих в АТО (*вул. С. Лялевича* в селищі Романів). На противагу цьому

актуалізується категорія власних назв, що пов'язані з діячами науки, культури, мистецтва, які жили, працювали чи народилися на Житомирщині (*вул. Віля Надводнюка* названа на честь жителя Романівщини, який вивчав історію рідного краю).

Найпоширенішими назвами вулиць радянської доби є: *вул. Леніна* – 17 номінацій, *вул. Щорса* – 11, *вул. Котовського* – 8, *вул. Чапаєва* – 6, *вул. Жовтнева*, *вул. Дзержинського*, *вул. Фрунзе* та *вул. Кірова* – по 4 рази. Назв цих вулиць – 59% від усіх декомунізованих урбанонімів.

Найбільш уживаними сучасними номінаціями є такі назви вулиць: *вул. Центральна* – 10 разів, *вул. Польова* та *вул. Миру* – по 6 разів, *вул. Садова*, *вул. Вишнева* та *вул. Молодіжна* – по 4 рази. Назви цих вулиць складають 34% від усіх перейменованих онімів. Загалом, різноманітність номінацій в системі урбанонімів зросла в 1,5 рази: з 35 назв до 54.

Для того, щоб простежити, які принципи й критерії номінації урбанонімів здобули підтримку серед населення в результаті опитування, ми розглянули пропозиції перейменування урбанонімів і назви, які були затверджені. Аналіз проводився на основі даних селища Миропіль [15].

У селищі Миропіль *вул. Гайдара* було запропоновано перейменувати на *вул. Польова* або *вул. Силікатна*. Перший урбанонім відображав би фізико-географічні особливості місцевості, а саме особливості рельєфу, а другий відповідав би орієнтаційно-просторовому критерію, бо вказував на значення вулиці в межах селища Миропіль, а саме на об'єкт виробничого значення – силікатний завод, до якого веде вулиця. Проте зараз завод не працює, тому назва вулиці не відображала б сьогоднішні реалії. Врешті-решт вулиця отримала назву *Поліська* за фізико-географічними особливостями місцевості: вона позначає історико-етнографічний край.

Вул. Леніна мала п'ять пропозицій щодо її перейменування. Усі вони були сформульовані під впливом орієнтаційно-просторового критерію. Чотири пропозиції, що вказували на напрямок руху до іншого населеного пункту (*вул. Чуднівський Шлях*, *вул. Чуднівська*, *вул. Романівська*, *вул. Житомирська*), були відхилені, а прийняли назву *вул. Центральна*, що вказує на значення вулиці в межах селища.

Вул. Пархоменка отримала назву *Зелений Хутір* (колишній мікротопонім) за орієнтаційно-просторовим критерієм. Серед запропонованих назв були урбанонім-персоналія, а саме *вул. С. Гамченка* (на його честь було перейменовано *провулок Крупської*), та назва за морально-етичним критерієм – *вул. Визвольна*.

Розгляд пропозицій назв для перейменування вулиць підтвердив різні ступені актуальності тих чи інших критеріїв номінації. Знаковим також є той факт, що чотири вулиці, які носили ім'я Леніна, були перейменовані ще до початку процесу декомунізації в 2014 році, що свідчить про природне, а не штучне прагнення мешканців відновити історичну справедливість.

Таким чином, проведене дослідження репрезентує об'єктивну картину динаміки урбанонімів населених пунктів Романівського району Житомирської області. А процес декомунізації засвідчив відхід від радянської меморативної та ідеологічно-символічної мовної політики в системі іменувань, завданням якої було знищення національно маркованих елементів і формування «радянської людини». Зараз з'явилися якісно нові орієнтири, що ґрунтуються на природних, суспільно-політичних, історичних, культурних та етико-естетичних критеріях. Провідними мотивами сучасних перейменувань стали: державність, патріотизм, демократизм, історична справедливість, національна усвідомленість, об'єктивність, моральність, толерантність, актуальність і природність найменувань. Однак варто пам'ятати, що назви, які виникли природним шляхом і є пам'ятками мови й культури, не повинні штучно змінюватися [8, с. 29].

Література

1. Абдула Ю. А. Перейменування населених пунктів Харківщини / Ю. А. Абдула // Студії з ономастики та етимології. 2007 / НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2007. – С. 3–7.
2. Бучко Д. Г. Принципи номінації в топонімії України / Д. Г. Бучко // Українське мовознавство. – 1991. – № 18. – С. 60–73.

3. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології / Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. – Харків: Ранок-НТ, 2012. – 256 с.
4. Вербич С. Сучасна українська онімна лексика: функціональний аспект / С. Вербич // Вісник НАН України. – 2008. – № 5. – С. 54–60.
5. Галай О. Джерела і способи творення урбанонімів / О. Галай // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – 2009. – Вип. 13. – С. 33–37.
6. Долганов П. С. Ідеологічна деколонізація топонімічної системи вербальних маркерів Рівного / П. С. Долганов // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – 2014. – Вип. 8 – С. 140–152.
7. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [Електронний ресурс]. – Верховна Рада України 1994–2016. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/317-19> (10.11.2016).
8. Лучик В. Принципи й критерії номінації та відновлення історичних назв у топонімії України / В. Лучик // Українська мова – 2009. – №4. – С. 28–33.
9. Мамалига А., Данильчук Д. Вплив мас-медіа на врегулювання хронотопної відповідності сучасних міської топонімів / А. Мамалига, Д. Данильчук // Вісник Львівського університету. Серія: філологія. – 2009. – Вип. 46. – Ч. 1. – С. 86 – 96.
10. Мамалига А. Урбанонімія і державна ідеологія: особливості взаємодії / А. Мамалига // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка Соціологія. Психологія. Педагогіка. – К.: Видавничий центр Київський університет, 1998. – Вип. 6. – С. 21–23.
11. Мезенко А. М. Имя внутригородского объекта в истории: об урбанонимии Беларуси XIV – нач. XX в. / А. М. Мезенко. – Минск: Вышайшая школа, 2003. – 301 с.
12. Перелік вулиць і провулків Романівського району, які перейменовано відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (станом на 04.03.2016 року) [Електронний ресурс]. – Романівська района державна адміністрація. – Режим доступу: http://rrda.gov.ua/resources/files/proces_dekomunizaciyi_zaversheno_dodatok.docx (15.10.2016).
13. Подберезкина Л. З. Языковая политика в системе городских наименований: теоретические и прикладные аспекты (на материале г. Красноярска) / Л. Подберезкина // Топонимический журнал. – № 1. – 1997. – С. 156–164.
14. Титаренко А. А. Місце урбанонімів у загальній класифікації онімів // Філологічні студії. – 2013. – Вип. 9. – Ч. 2. – С. 171–180.
15. У Мирополі назвали пропозиції щодо перейменування вулиць [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tvijromaniv.in.ua/> (10.11.2016).
16. Vlahova-Angelova M. Street-name changes in the city of Sofia in the 20th century / Maja Vlahova-Angelova // Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistic (Polyslav). – Band 11. – Verlag Otto Sagner. – München. – 2008. – S. 239–244.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2017 р.